

Kırsal Turizmde Yöresel El Sanatlarında Özgünlüğün Korunması

Mine CAN^{1*}

¹Kocaeli Üniversitesi, Değirmendere Ali Özbay Meslek Yüksekokulu, Kocaeli, Türkiye

*Sorumlu Yazar

E-posta: mine_can82@hotmail.com

Geliş Tarihi: 25 Nisan 2017

Kabul Tarihi: 15 Ağustos 2017

Özet

Günümüz turizm anlayışına göre insanlar, yaşayan kültürle bağ kurmayı sağlayan, kültürel miras ya da bir yerin özel karakterine yönelik katılımcı bir öğrenme fırsatı sunan yerlere seyahat etmek istemektedir. Bir başka deyişle turistler, kültür mirasını ve kültürel olayları görmeye yetinmeyip, otantik deneyimler yaşamak, yerel kültürlerle karışmak ve katılmak istemektedir. Bu nedenle dünyada kırsal turizm yükselişini sürdürmektedir. Türkiye, kırsal turizm için keşfedilmemiş yerel ve kültürel değerleri ile önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Bir bölgenin yerel kültürünü oluşturan kaynakların başında yöresel el sanatları gelmektedir. Anadolu'nun her bölgesinde farklı özelliklerle gördüğümüz el sanatları, bugün turizmin istediği yönde değişime uğramaktadır. Ülke kültürünün tanıtılmasında önemli rol oynayan el sanatları kırsal turizm yoluyla değerlendirilirken kimliksiz üretimin mutlaka önüne geçilmelidir. Buradan hareketle gerçekleştirilen çalışmanın amacı, kırsal turizm içerisinde el sanatlarının gücüne dikkat çekmek ve konuyu ülkemiz turizminin gündemine taşımaktır. Literatür taraması yapılarak gerçekleştirilen çalışmada, kırsal turizm için önemli bir değer olan el sanatlarının ülkemizde bugünkü durumu ele alınmış ve el sanatlarında özgünlüğün korunmasının turistik ve kültürel açıdan önemine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Kırsal turizm, Kültür, El sanatları

Original Protection of Local Handicrafts in Rural Tourism

Abstract

According to current tourism concept people want to travel places which are purveying interconnection with living culture and introducing participator learning chance to each place's special character orientated. In other words tourists don't settle to see cultural heritage and cultural events, they want to attain authentic experiences, to join and interfere in local cultures. For this reason, rural tourism continues its rise in the world. Turkey constitutes important potential with its unexplored local and cultural values. At the head of sources which are formative local culture is local handicrafts. Handicrafts seen with different properties in each region of Anatolia, undergoes a change at the way of tourism. As handicrafts, which have importance role for making known the country, are evaluated by rural tourism, uncertificated production must be discouraged. The aim of this study is attracting attention to power of handicrafts within rural tourism and putting down it to our country's agenda. In this study which is made by literature searching, condition of handicrafts which has important value for rural tourism in our country was undertaken and to deal with importance of handicrafts originality protection on the touristy and cultural side.

Keywords: Tourism, Rural tourism, Culture, Handcraft

GİRİŞ

Kırsal turizm, kişilerin doğal ortamlarda dinlenmek ve değişik kültürlerle bir arada olmak amacıyla bir kırsal yerleşim yerine gidip, orada konaklamaları ve yöreye özgü etkinlikleri izlemeleri ya da katılmalarıyla gerçekleşen bir turizm türüdür [1].

Kırsal turizm, yeni arayışlar ve turistlerin beklentilerinin değişmesi doğrultusunda ortaya çıkmış bir turizm şeklidir. Kırsal turizm, yerel boyutta kırsal bölgelerdeki insanlara istihdam sağlamak, yerel ekonomileri canlandırmakta ve göçü önleyerek sosyo-ekonomik kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Kırsal kültürün yok olmasını önleme ve doğal çevrenin korunması konularında da önemli rol oynamaktadır. Ayrıca kırsal kesimdeki kadınların etkinliğini ortaya çıkarması, yılın hemen hemen her döneminde faaliyet yapılabilmesi ve diğer turizm türleriyle kolaylıkla bütünleşebilmesi nedeniyle bugün tüm dünyadaki yükselişini sürdürmektedir.

İnsanların dinlenme ihtiyaçlarını karşılayan deniz-

güneş-kum turizmi, turizmin birinci kuşağını, kültürel ve tarihi alanlara yönelik turları içeren kültür turizmi turizmin ikinci kuşağını oluşturmaktadır. Üçüncü kuşak turizm ise, turistlerin ilgisini çekecek yaratıcı unsurları tanıtmaya ve geliştirmeye dayalı olan yaratıcı turizmdir [2]. Yirmi birinci yüzyılın turizm anlayışına göre insanlar, yaşayan kültürle bağ kurmayı sağlayan, kültürel miras ya da bir yerin özel karakterine yönelik katılımcı bir öğrenme fırsatı sunan yerlere seyahat etmek istemektedir. Özgün bir deneyim yaşamayı tercih eden turistler, aynı zamanda kültürü taklit eden ürünler değil, özgün örnekleri tercih etmekte ve çevreyi korumaya özen göstermektedir.

Kırsal turizmi tercih eden kişiler yöresel tarımsal üretim, doğal ve tarihsel özelliklerinin yanı sıra yerel kültürünü de tanımak istemektedir. Bir başka deyişle turistler, kültür mirasını ve kültürel olayları görmeye yetinmeyip, otantik deneyimler yaşamak, yerel kültürlerle karışmak ve katılmak istemektedir. Bu anlayışa uygun programlarla bir öğrenme ve deneyim fırsatı sunan halı veya kilim dokuma, toprak

kap boyama v.b. etkinlikler kültür varlıklarına yeniden değer kazandırdığı gibi, turist üzerinde tatmin duygusu yaratmaktadır [3].

Bir bölgenin yerel kültürünü oluşturan kaynakların başında yöresel el sanatları gelmektedir. Küreselleşme ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle bilgiye erişimin kolaylaşması birçok insanın sanata, kültüre ve unutulmuş el sanatlarına ilgisini arttırmıştır [4]. Bu yeni eğilim köklü bir geçmişe dayanan zengin el sanatlarımızın turizm kanalıyla değerlendirilmesi adına bir fırsat olarak görülmektedir. Buradan hareketle gerçekleştirilen çalışmanın amacı, kırsal turizm içerisinde el sanatlarının gücüne dikkat çekmek ve konuyu ülkemiz turizminin gündemine taşımaktır. Literatür taraması yapılarak gerçekleştirilen çalışmada, kırsal turizm için önemli bir değer olan el sanatlarının ülkemizde bugünkü durumu ele alınmış ve el sanatlarında özgünlüğün korunmasının önemine turistik ve kültürel açıdan dikkat çekilmiştir.

El sanatlarının ülkemizde bugünkü durumu ve turizmle ilişkisi

El sanatları, toplum yapısının şartları içerisinde oluşmuş, bölgesel özellikler ve sanatsal öğeler taşıyan, halk tarafından basit alet ve makinelerle bir fayda amacına yönelik olarak üretilen, dolayısıyla alınıp satılan, kültürel kimlik taşıyan ürünlerdir [5]. Ülkemiz el sanatları açısından oldukça zengin bir ülkedir. Geleneksel kültürümüzün maddi ürünleri olan el sanatları; günlük kullanım eşyasından, mutfak araç gereçlerine, müzik aletlerinden, halı, kilim ve çeyizlik eşyaya kadar geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Bir zamanlar gündelik yaşamın bir parçası olan el sanatları, sanayi devrimi ile el emeğine dayalı üretimi, imalathane ve sanayi üretimi karşısında gerilemesine, bazılarının üretim biçiminin değişmesine, bazılarının da işlevinin değişmesine neden olmuştur. Buna paralel olarak ülke genelinde kırsal kesimlerden büyük kentlere doğru olan nüfus hareketliliği, el sanatları ile uğraşan bireylerin sayıca azalmasına, son ustaların yok olması ile birlikte bazılarının kaybolmasına sebep olmuştur. Geçmişte doğal hammaddelerden üretilen, yerel özellikler gösteren el sanatları bugün geleneksel işlevi dışında, turizmin talep ettiği yönde değişmiştir [6]. El sanatı ürünler yüzyıllarca doğrudan gerçek gereksinimleri karşılamak üzere üretilirken, bugün turizmden etkilenen meslekler arasında yer almaktadır. Günümüzde el sanatı ürünleri üreticiler ve pazarlayanlar turizm olgusunun etkisini yoğun olarak hissetmektedir.

Turistlerin özgünlük arayışı içinde el sanatlarına yönelmeleri Türkiye gibi turizm endüstrisi büyüyen ülkelerde istihdama katkı sağlamakta, kırsal bölgelerden göçü yavaşlatmakta ve buldukları bölgeyi çekici kılmaktadır [7]. Bu nedenle kırsal turizm alanında ülkemize yöresel el sanatlarının bilinçli bir yaklaşımla değerlendirilmesi hem ekonomik ve turistik açıdan, hem de kültürel açıdan katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu amaçla 1 Temmuz 2006 tarihinde 26215 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında da (2007-2013) kırsal kesimde kalkınmanın sağlanması için turizm ve rekreasyon, el sanatları ve diğer alternatif üretim faaliyetlerinin geliştirilmesi kararlaştırılmıştır.

Bugün dünyada kırsal ve eco turizm alanında el sanatlarını koruyan ülkeler başarılı olmaktadır. Örneğin Tunus, el sanatlarının ulusal ve uluslararası anlamda tanıtımını başarılı şekilde gerçekleştirmiş bir ülkedir. Özellikle Türkiye gibi zengin kültürel mirasını turizme kazandırılması sürecinde kurumsallaşma bakımından geç kalmış ülkelere model oluşturacak bir örnektir [8]. Günümüz dünyasında yapılması zor ama bir o kadar önemli olan kendi kültüründe var olmaktır. Bu ancak Tunus örneğinde olduğu

gibi devletlerin ve toplumların kendilerine ait öz değerlere sahip çıkarak, çağın gereklerine uygun biçimde ve nitelikli bir koruma kültürünün varlığı ile gerçekleştirilebilir.

El sanatlarında özgünlüğün korunması için yapılması gerekenler

Günümüz dünyasında turistler artık farklı olanı görmek istemekte, değişik kültürlerin yaşam tarzlarına karşı büyük bir ilgi duymaktadır. Turizm sektörünü yaratıcı olmayı sevk eden bu akım ile birlikte, kültürel unsurları koruma duygusu da gelişmiştir. Kırsal turizmin kullandığı malzeme, kirlenmemiş doğal bir çevre ile bozulmamış yerel kültürel mirastır. Bu yönüyle bakıldığında kırsal turizm, geleneksel değerlerin özgünlüğünü kaybetmeden korunmasına da hizmet etmektedir.

Turizm ve el sanatları arasında olumlu bir ilişkinin varlığı kabul edilmekle birlikte, bu ilişkinin uzun süreli olması sürdürülebilirlik ilkesine bağlıdır. Türkiye gibi çok çeşitli ve derin kültür mirasına sahip ülkelerde kolaycılık ve hızlı kar etme düşüncesi olumsuz sonuçlar doğurmakta, el sanatı ürünlerin özgünlükten uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple ülkemizdeki el sanatı ürünlerin işlevleri ile birlikte koruma altına alınmasının önemi gün geçtikçe artmaktadır. Koruma her şeyden önce bilinçli bir davranış ve süreklilik gerektirir. Üstelik ortak bir katılım ve disiplinler arası bir çalışmayı zorunlu kılar. Söz konusu sürekliliğin sağlanması için neyin, niçin ve nasıl korunacağına doğru tanımlanması gerekir. El sanatlarını koruma ve yaşatma konusunda ülkemizde özel ve resmi kurumlar tarafından bugüne kadar pek çok çalışma gerçekleştirilmesine rağmen, ana sorunlar göz ardı edildiği için çalışmalar genellikle başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Ancak, bilindiği üzere Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü olan UNESCO, 17 Ekim 2003 tarihli 32. Genel Konferansı’nda Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması (SOKÜM) sözleşmesini kabul etmiştir. Sözleşme 21 Ocak 2006 tarih ve 26056 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak ülkemizde de yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten itibaren el sanatları alanında yapılacak olan çalışmaların daha disiplinli olacağına inanılmaktadır. Sözleşmenin 2. fıkrasında el sanatları geleneği, SOKÜM alanı olarak belirlenen beş alandan birisidir. Sözleşme belirlenen alanlarda mirasın araştırılması, derlenmesi, arşiv ve dokümantasyon merkezlerinin oluşturulması, müzelerin kurulması, öğretim kurumlarında ders olarak okutulması, kitle iletişim araçlarında olumlu kültür değerleri olarak yer verilmesi ve kuşaklar arasında ortaya çıkan kopuklukları giderecek tarzda etkin biçimde değerlendirilmesi ve eylem planları yapılmasının gerekliliği belirtilmektedir. 13. maddesinde ise, SOKÜM’ın ulusal ölçekte korunmasına işaret ederken, kültürel mirasın korunmasının devlet içinde kurumsallaşmasına özendirmesi öngörülmektedir. Ülkemizde bu kapsamda çalışmaları başlatılan “Yaşayan İnsan Hazine” ulusal sistemin kurulması ve buna ilişkin kılavuz ilkelerin belirlenmesi bu başarının bir göstergesidir. Bu kapsamda kültürel mirasımızı yaşatan kişiler tespit edilmekte ve duyuruları gerçekleştirilmektedir. Bu listede çini, keçe, ahşap baskı, müzik aleti yapımı v.b. konularda el sanatları ile uğraşan zanaatkarlar bulunmaktadır.

Anadolu’yu gezdiğimizde bunun gibi el sanatları ile uğraşan, bilgi ve beceri sahibi pek çok kişinin olduğu bir görülür. Bu nedenle var olan potansiyelin kırsal turizm yoluyla değerlendirilmesi ve insanımızın doğru yönlendirilmesi için eğitime ihtiyaçları vardır. Bu konuda yapılması gereken ilk iş, kırsal turizm açısından potansiyel oluşturacak bölgelerin tespit edilerek, başta Kültür ve Turizm Bakanlığı olmak üzere, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Milli Eğitim

Bakanlığı, Üniversiteler, İl Kültür Müdürlükleri, yerel yönetimler, il istihdam ve mesleki eğitim kurulları ile tüm kültür aktörlerinin bu çerçevede ortak bir politika izlemeleri olmalıdır.

Kırsal turizme açılacak bölgelerin tespitinin ardından kültürel mirasımız olan el sanatlarında özgünlüğünün korunması ve bu doğrultuda yapılacak üretimlerin nasıl bir süreç izlemesi gerektiğinin tartışılması ve yerel halkın pazarlanma konusunda eğitilmesi gerekir. Çünkü bir bölgenin kırsal turizme açılması kadar, o bölgede turizmin sürdürülebilirliği de önemlidir.

Kırsal turizm bölgelerinde el sanatı ile uğraşan halk üzerinde bu bilincin oluşması son derece önemlidir. Kırsal turizmin tanıtılması ve sevdirmesi için yöresel, bölgesel hatta ülke çapında kolektif çalışılması şarttır. Bu konuda yerel yönetimler, kamu yönetimi, gönüllü kuruluşlar ve eğitim kurumlarının ortak çalışmaları ve birlikte hareket etmeleri gerekmektedir [9]. Kırsal turizm bölgelerinde El Sanatları Merkezleri açılarak, bu merkezlerin kontrolünde eğitim, tasarım, üretim ve pazarlama konularında eğitim seminerleri düzenlenmelidir. Resmi olarak takip edilmesi gereken bu süreçte el sanatlarında özgünlüğün korunması için düzenli bir plan ve program ile hareket edilmesi yöredeki halk bu konuda detaylı olarak bilgilendirilmesi, geri bildirim ve kontrol mekanizmaları oluşturularak sisteme işlerlik kazandırılması gereklidir. Yöre halkına verilen eğitimlerin içeriği oluşturulurken, turistlere yönelik gerçekleştirilecek atölye uygulamalarında bir el işini öğretirken izleyeceği yol ve kullanacağı yöntemler hakkında da bilgilendirilmeleri şarttır.

El sanatlarının turizm yoluyla değerlendirilmesi önemli ve kırılgan bir konudur. Kültürel miras turistik ürüne dönüştürülürken veya otantik haliyle turiste sunulurken onu memnun etmek amacıyla asla kültürel kimliği bozabilecek yeniliklere (modernizasyona) gidilmemeli, özgünlük (ilkellik ve basitlik derecesinde bile olsa) korunmalıdır [10].

Günümüzde el sanatlarının yaşatılmasına yönelik yapılan çalışmalar pazarlamaya odaklı bir anlayışla yürütülmekte, kalite, özgünlük ve yöresel özelliklerin korunması arka planda bırakılmaktadır. İç ve dış pazardaki yerini belirlemeden üretimi gerçekleştirilen, asılsız taklit üretimler, Türk el sanatlarının özgünlüğüne zarar vermekte ve milli kültürümüzün yozlaşmasına neden olmaktadır [11]. Oysa el sanatı somut bir ürüne dönüşmeden önce geleneklerden süzülüp gelen bilgi, görenek, tasarım, üslup ve zaman gibi soyut boyutların etkisinde şekillenmektedir. El sanatının içindeki sanatsal emek, onu meydana getiren insanın kişiliğine ve becerisine dayanmaktadır. Kırsal turizmde turistlere son derece çekici gelen özellik de budur. Kırsal alanda insanlara nostaljik duygular yaşatması, eski günlerin yeniden hatırlanmasına olanak vermesi kırsal turizmin en özel yanıdır.

Bugün ülkemizde yıllardır geleneksel biçimde üretimleri devam eden el sanatları özelliklerini ve işlevlerini yitirmekte, en kötüsü de turizmin istediği yönde değişime uğramaktadır. Ancak el sanatı ürünleri gerçekleştirildiği yörenin özelliklerini taşıdığı sürece özgün ve değerli sayılacağı da kaçınılmaz bir gerçektir. Ürüne esas değerini veren, üretimde kullanılan hammadde, teknik ve onu üreten zanaatkarın üslubudur [12]. Bu nedenle el sanatı ustalarının mutlaka turistik eşya üretimi ve kalite kontrol konularında da desteklenmesi gerekir. El sanatlarına yeni görünüm kazandırmak, yeni formlar oluşturulmak istenirse, yerel öz ve biçimleriyle yeni istekleri karşılayacak biçimde üretilmeli ve mutlaka sanatsal açıdan denetlenmelidir. Bu girişim bölgesel özelliklerin korunmasına ve günümüzün pazarlama anlayışına katkı sağlama adına önemlidir [13]. Üretim için kaliteli hammadde sürekli

olarak sağlanmalı ve kalite kontrolleri mutlaka resmi bir kanaldan yapılmalıdır. Hammadde konusunda da yerel halk eğitilmeli mümkünse üretimin aynı bölgeden sağlanması devletçe desteklenmelidir. Bu açıdan bakıldığında turizm dışında kırsal bölgede yaşayan insanlara bir yan sektör daha yaratılmış olacaktır. Bu amaçla kırsal alanlarda kurulacak olan kooperatifler, kırsal yöredeki halk ve özel teşebbüsün aktif bir şekilde katılımı sağlanmalıdır.

Sonuç olarak, kırsal turizmde el sanatları yoluyla ülke tanıtımına ve ekonomik açıdan kırsal kesimdeki halka katkı sağlanırken, bu değerlerin kültürel boyut taşıdığı unutulmamalıdır. Kültürün tanıtımı gerçek yaşamdan alınan kesitlerle ve var olduğu şekliyle doğrudan yapılmalıdır. Kırsal turizmde turistlerin her etkinliği kendi gerçekliği içinde yaşamak ve deneyimlemek istedikleri akılda tutulmalıdır. Bu sebeple turizmde yönelik faaliyetlerde el sanatlarının yerel özellikleri korunmalı, yeni üretimler denetlenmelidir.

KAYNAKLAR

- [1] Soykan, F. (1999). Doğal Çevre ve Kırsal Kültürlerle Bütünlen Bir Turizm Türü: Kırsal Turizm, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, (10), 1: 67-75.
- [2] Aşık, N. A. (2014). Yaratıcı (Kreatif) Turizm, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C: 7, S: 31, s: 786-795. <http://www.sosyalarastirmalar.com/anasayfa.htm> (05.09.2014)
- [3] Aşık, N. A. (2014). Yaratıcı (Kreatif) Turizm, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C: 7, S: 31, s: 786-795. <http://www.sosyalarastirmalar.com/anasayfa.htm> (05.09.2014)
- [4] Okano, H., Samson, D. (2010). Cultural Urban Branding and Creative Cities: A Theoretical Framework For Promoting Creativity in The Public spaces, Cities The International Journal of Urban Policy and Planning, V. 27, Supplement 1, s. 10-15. <http://top25.sciencedirect.com/subject/socialsciences/23/journal/cities/02642751/archive/31/>, (05.09.2014)
- [5] Sarıoğlu, H. (2005). El Sanatlarını Milli Değer Olarak Algılamak, Milli Folklor Dergisi, 66, (9), s. 73.
- [6] Öztürk, İ. (2005). "Türk El Sanatlarının Günümüzdeki Durumu (Tarihçe, Sorunlar, Öneriler)", Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, S: 7, s: 67-75.
- [7] Öter, Z. 2010. Türk El Sanatlarının Kültür Turizmi Bağlamında Değerlendirilmesi, Milli Folklor, Yıl: 22, S. 86, s. 174-185.
- [8] Oğuz, Ö. (2001). "Ulusal Kalıtın Küreselleştirilmesi Sorunu ve Tunus El Sanatları", Milli Folklor, C: 7, S: 51, s: 114-118.
- [9] Soykan, F. (1999). Doğal Çevre ve Kırsal Kültürlerle Bütünlen Bir Turizm Türü: Kırsal Turizm, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, (10), 1: 67-75.
- [10] Soykan, F. (1999). Doğal Çevre ve Kırsal Kültürlerle Bütünlen Bir Turizm Türü: Kırsal Turizm, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, (10), 1: 67-75.
- [11] Öztürk, İ. (2014). El Sanatlarının Günümüzdeki Sorunları ve Öneriler. İde Sanat. s1-3.
- [12] Kahveci, M.; "21. Yüzyıla Girerken Geleneksel Türk El Sanatları", Folkloristik, Pars Yılı, 387-397, Türkiye, 1998. http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/mucella_kahveci_21.yuzyila%20girken_geleneksel_turk_el_sanatlari.pdf (11.09.2014)
- [13] Öztürk, İ. (2005). "Türk El Sanatlarının Günümüzdeki Durumu (Tarihçe, Sorunlar, Öneriler)", Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, S: 7, s: 67-75